

vakillari (Asteraceae) murakkabguldoshlar oilasiga mansub *Inula* L. turkumi vakillarining O'zbekiston hududida tarqalishi o'rganildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'xtayev B., Axmedov E., Yodgorov Z. Dorivor o'simliklar: introduksiya va plantasiyalar tashkil etish. O'zbekiston Milliy universitetining 100 yilligi va biologiya fanlari doktori, professor K.S. Safarovning ilmiy va pedagogik faoliyatiga bag'ishlangan "O'simliklar introduksiyasi: yutuqlari va istiqbollari" mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman Materiallari. Toshkent, 2018.
2. Белолипов И.В. Краткие итоги первичной интродукции растений природной флоры Средней Азии в Ботаническом саду АН УзССР // Интродукция и акклиматизация растений: Сб. науч. тр. – Ташкент: БС АН УзССР, 1976.
3. М.Д. Тургунов, В.П. Печеницын, Н.Ю. Бешко, Д.А. Абдуллаев, Уралов А.И. Биологические особенности редких видов семейства Iridaceae Juss. флоры Узбекистана в условиях ex situ Acta Biologica Sibirica, 2019, 5(2), P.17-22.
4. Тамахина А.Я., Локьяева Ж.Р. Селекция и культивирование девясила высокого. Аграрная наука – сельскохозяйственному производству Сибири, Казахстана, Монголии, Беларуси и Болгарии Сборник научных докладов XX Международной научно-практической конференции. – Новосибирск, 2017.
5. Акопов И.Э. Важнейших отечественных лекарственных растения и их применение. – Москва: Медицина, 1986.
6. Ibragimov A.Yu. Shifobaxsh ne'matlar. – Toshkent: Navro'z nashriyoti, 2016.
7. To'xtayev B.Yo., Mahkamov T.X., To'laganov A.A. Dorivor va ozuqabop o'simliklar plantasiyalarini tashkil etish va xom-ashyosini tayyorlash bo'yicha yo'riqnoma. – Toshkent, 2015.
8. O'zbekiston tabiati. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 20 yilligiga bag'ishlanadi. – Toshkent: Chinor ENK ekologik-nashriyot kompaniyasi, 2011.
9. Тахтаджян А.П. Жизнь растений. Москва: Просвещение, 1981.
10. Маевский, П.Ф. Флора средней полосы Европейской части России
11. Барыкина Р.П., Веселова Т.Д., Девятков А.Г. и др., Справочник по ботанической микротехнике (основы и методы). – Москва
12. Горшкова С.Г. Девясил – *Inula* L. Флора СССР. – Т. 25. – Л.: АН СССР, 1959.
13. Хожиматов К., Оллоёров М. Ўзбекистоннинг шифобахш ўсимликлари ва уларни муҳофаза этиш. – Т.: Фан нашриёти, 1988.
14. Закиров К.З. Растительный покров Узбекистана и пути его рационального использования. – Ташкент: Фан УзССР, 1984. Том IV.

DORIVOR VALERIANA – VALERIANA OFFICINALIS NING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Qozoqboyev Nurbek Sherqo'zi o'g'li
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
"Biotexnologiya" yo'nalishi talabasi
O'ralov Abdumannon Iskandarovich
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
"Biotexnologiya" kafedrasida katta – o'qituvchisi

Annotatsiya: O'simlik tarkibida (ildizi va ildizpoyasi tarkibida 0.5-2 % efir moyi va sof holda izovalerian kislota bo'ladi. Valeriananing efir moyi asosan ingichka ildizlarida, izovalerian kislota esa yo'g'on va qari ildizpoyalarda ko'proq bo'ladi. Terpeniol, pinen, kamfen, azulen, kessil spirit (proazulen), limonen, sof holdagi barneol, izovalerian kislota va boshqa

birikmalar bo'ladi. 0.01% ga yaqin alkaloidlar (xatinin, valerin, aktenidin va boshqalar), valerid glikozid pochul spirti, oshlovchi moddalar, sanoninlar, qandlar, olma, sirka va boshqa kislotalar bo'ladi.

Kalit so'zlar: *Valeriana, Rossiya, Markaziy Osiyo, efir moyi.*

Dorivor valeriana - *Valeriana officinalis* L. Valerianaceae oilasiga kiradi Rossiyaning Yevropa qismida, O'rta Osiyo cho'li va Sibirning shimolida, Shimoliy Kavkazning ayrim tumanlari.[1] Markaziy Osiyodagi joylarda, Kasnodar o'lkasida, O'zbekistonda madaniy sharoitlarda o'stiriladi.[2] Ba'zi turlar Yevropa, Shimoliy Amerika va Janubiy Amerika mamlakatlarida mahalliy hisoblanadi.[3]

Valeriana ko'p yillik, bo'yi 2 m ga yetadigan o't o'simlik. Ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan. Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yildan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'siuvchi, silindirsimon, mayda qirrali, shoxlanmagan (bazan yuqori qismi shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, paski qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft segmentlar(bo'lakchalar) dan iborat. Ildizoldi barglar uzun bandli, poyadagi barglar bandi esa poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqarib boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayada, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakka to'plangan. Kosachabrglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon, besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta, onalik tuguni 3 xonaligi, pastga joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. May oyining oxiridan boshlab avgust oyigacha gullaydi. Yovvoyi valeriananing ildizpoyasining uzunligi 1-3 sm, diametiri 1-2 sm, ildizining uzunligi 4-8 sm, diametiri 1-2 mm, plantatsiyada yig'ilgan ildizpoyaning uzunligi esa 5 sm, diametri 3 sm, ildizining uzunligi 20 sm bo'ladi.[1] Dorivor valeriana may-avgust oylarida gullaydi, mevasi sentyabirda yetiladi [2-5].

Valeriana alypifolia, Valeriana aretioidlar, Valeriana astero'triksi, Valeriana bertscea.[4] *Valeriana buxifolia, Valeriana californica, Valeriana celtica Valeriana cernua, valeriana koleofillasi, Valeriana dioscoridis.*[4] *Valeriana edulis, Valeriana kreyeriana, Valeriana montana* [5] *Valeriana occidentalis, Valeriana sekunda, Valeriana sitchensis Valeriana uliginosa* [5]. Bu o'simliklar ichida keng tarqalganlari va umumiy bitta nom – *Dorivor valeriana, (Valeriana officinalis L.)*

Plantatsiyalarda o'stirilgan Valerianani esa ikkinchi yili maxsus konstruktseyali "Valeriana Plugi" yordamida kovlab yig'ib olinadi va ildiz poyasi poyadan ajratiladi. Suvi selgishi uchun biroz ochiq yerda qoldiriladi va salqin hamda havo kirib turadigan joyda yoki qurutgichda (35 gradus) sekin qurutiladi. Valeriana ildiz va ildizpoyasi tarkibida 0.5-2 % efir moyi vas of holda izovalerian kislota bor. Mahsulot tarkibida efir moyidan tashqari alkaloidlar, valerid glikozidi, oshlovchi moddalar, saponinlar, kislotalar va boshqa moddalar ham uchraydi. Valeriananing yangi yig'ilgan yerosti organlari tarkibida volepotriadlar (0.5-2%) miqdorda bo'ladi. Damlama, nastoyka, qaynatma, efirvaleriana nastoykasi, quruq ekstarkt, validol (tabletkalar yoki eritma holida chiqariladi) [1] Valeriana preparatlari nerv sisitemasini tinchlantirish (uyqusizlikda, nerv qo'zg'alishi davrida va boshqa nerv kasalliklarida) hamda yurak faoliyatini tartibga solish uchun ishlatiladi. Valeriana nastoykasi yurak kasalligida ishlatiladigan Kardiovalen va boshqa preparatlar tarkibiga kiradi. Valeriananing mahsuloti nerv sisitemasini tinchlantiruvchi va meda kasalliklarida ishlatiladigan choy- yig'malarga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xolmatov H.X., Ahmedov O'A., Musayev N.A. "Farmakognoziya va Botanika asoslari. O'qituvchi "Nashriyot-matbuot ijodiy uyi" Toshkent-2017 yil;
2. Maxmudova G.B., Berdiyev E.T., O'rmon dorivoir o'simliklari; M.X.Hakimova. T: "Sano -standart" nashriyoti 2016-276 bet;
3. "Valeriana" o'simlik ro'yhati (1,1-versiya) olingan 2014.09.19;

4. Montufar .R.&.Pitman.N.2004.2006.IUCN xavf ostida bo'lgan qizil ro'yhat. 2007-yil 24- avgust;
5. Д.Т. Хамраева, О.К. Хожиматов, А.И.Уралов. Рост и развитие *Ferula tadshikorum* Pimenov в условиях интродукции *Acta Biologica Sibirica*, 2019, 5(3), P.172-177.
6. apteka.uz. / dori vositalari /Valeriana.

KATRAN (*CRAMBE CORDIFOLIA*) VA UNING TIBBIYOT VA SANOATDAGI AHAMIYATI

Rajabboyeva Xilola Toirbek qizi

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: *Katran o'simligini shifobaxsh dorivor o'simlik sifatidagi xususiyatlarini xalqimizga keng yetkazishimiz zarur. Bundan tashqari, xalq tabobati sohasida mutaxassislar bilan bir qatorda shifoxonalarda faoliyat ko'rsatib kelayotgan vrachlarimiz davolash amaliyotida keng qo'llashlari juda muhim hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Plantatsiya, katran (*Crambe cordifolia*), yurak bargli krambe (*Crambe glabrata*).*

Katran *Crambe cordifolia*, katta dengiz karamchasi yoki yurak bargli krambe (*Crambe glabrata*) –gulli o'simliklarning Brassicaceae oilasiga tegishli bo'lib, Kavkazda yashaydi. Uzunligi 2,5 m (8 fut) va kengligi 1,5 m (5 fut) gacha o'sadigan, buyrak shaklidagi to'q yashil barglari, uzunligi 35 sm (14 dyuym) yoki undan ko'p bo'lgan, to'p hosil qiluvchi **ko'p yillik o'tsimon o'simlikdir**. yozning o'rtalaridan oxirigacha. Bog'larda keng ajinli barglari va balandligi 2 metr (6 fut 7 dyuym) gacha bo'lgan va yozning boshida paydo bo'ladigan ko'plab mayda xushbo'y oq, xochsimon (xoch shaklidagi) gullardan iborat ajoyib ko'p shoxli to'pgullari uchun o'stiriladi. Mevasi ochilmaydigan ikki a'zoli po'stloq bo'lib, yuqori qismi katta va pastki qismi rivojlanmagan bo'lib, unda bir yoki kamroq ikkita urug' mavjud.Qurg'oqchilik sharoitida barglar eskiradi. Ildiz otgan o'simlik bezovtalanishni yoqtirmaydi.[1]

Katran o'simligi bir qarashda kishida keraksiz, yovvoyi o'simlik sifatida taassurot qoldiradi. Uni barchamiz yo'lda, cho'lda ko'p uchratganmiz. Ammo uning shifobaxsh xususiyatlarini hammamiz ham bilavermaymiz.

Yaqinda yem-xashak sifatida ishlatila boshlandi. Ekinlar Ukrainada, Krasnodar o'lkasida, Rossiyada mavjud. Ayniqsa, mamlakatning quruq hududlarida uchraydi. Yashil massa yem-xashak sifatleri bo'yicha karamga yaqin. Turli hayvonlar, asosan qo'ylar boqiladi; uglevodli ozuqa tayyorlash uchun ishlatiladi. O'simliklar yaxshi ta'mga ega va ularning yashil qismi ishlatilishi mumkin. O'rtacha hosildorlik 400- 500, yuqori 900-1000 kg / ga. Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan, tuproqqa 3 m gacha kirib boradi. Bu o'simlikning yuqori qurg'oqchilikka chidamliligini isbotlaydi. Poyasi 1,5-2,5 m balandlikda, tuksiz, shoxlangan. Bazal barglari uzun, yirik, tuxumsimon yoki buyraksimon, tubida chuqur yurak shaklida, qirralari teng bo'lmagan tishli, ba'zida novda va plastinkalarda siyrak tuklari bor.[3]

Naslchilik ishlari katranning yer usti massasida glyukozinolatlarni kamaytirish yo'nalishida olib boriladi. Bog ' dizaynidagi noyob o'simlik, lekin behuda - sezilarli balandlik va mo'l-ko'l gullash katranni bog'ning ko'chatlari – miscanthus, makleya kabi gigantlari bilan bir qatarga qo'yadi. Gul bog'i uchun mukammal fon o'simlik. Katran Primorsk turidagi o'simliklarning barglari oziq-ovqat uchun ishlatiladi.

Crambe cordifolia Steven ko'p yillik o'simlik bo'lib, ko'plab biologik faol moddalar, jumladan aminokislotalar, quersetin va kaempferol glikozidlarini o'z ichiga oladi. Ushbu o'simlik birikmalarini tekshirishni davom ettirishda karboksilik kislotalarning sifat tarkibi va miqdoriy tarkibini o'rganish maqsadga muvofiqdir.[2]